

پیشگفتار

از آنجا که آشنایی با شعر عربی و علوم مربوط به آن همچون بلاغت و عروض و قافیه، همواره پژوهشگران ایرانی را در شناخت شعر فارسی و تحوّل این علوم در ادب فارسی یاری کرده است، هیچ پژوهشگر شعر و ادب فارسی بی‌نیاز از دانستن عروض و قافیه و بلاغت عربی نیست و هر چه این آگاهی عمیق‌تر و دقیق‌تر باشد، راه را برای شناخت بهتر این علوم در ادب فارسی هموارتر می‌کند.

از سوی دیگر با آنکه با وجود فراوانی کتابهای عروض عربی به زبان عربی هنوز در این موضوع کتاب قابل اعتمادی به زبان فارسی وجود ندارد، ضرورت وجود چنین کتابی کاملاً احساس می‌شود؛ زیرا امروزه برخی از محققان ایرانی که به شعر علاقه دارند و به وزن شعر فارسی اهتمام می‌ورزند، نمی‌توانند از کتابهای عربی - به ویژه در موضوعی تخصصی همانند علم عروض - به راحتی بهره‌مند شوند. مسئله دیگر اینکه فراوانی کتابهای عروض عربی به زبان عربی اگرچه یک حسن بزرگ تلقی می‌شود، ولی انتخاب کتاب مناسب برای همه آسان نیست، تا آنجا که بسیاری از محققان معاصر ایرانی به کتابهای نامناسبی که با روش خلیل بن احمد متفاوت است، اعتماد کرده‌اند و می‌کنند.

در این کتاب سعی شده است که از نظریه‌پردازی تا حدّ ممکن پرهیز شود و مباحث بر بازگو کردن ویژگیهای عروض به صورت کاربردی متمرکز گردد. نکته مهم اینکه تلاش ما این بوده که تعلیم عروض در این کتاب بر مبنای عروض خلیل بن احمد باشد؛ زیرا به نظر ما پس از گذشت قرن‌ها و با وجود ادعاهای بسیار در زمینه یافتن روشهایی بهتر از روش خلیل - چه در گذشته و چه در عصر حاضر - هنوز عروض خلیل، بهتر، کامل‌تر، کارآمدتر و علمی‌تر از جایگزینهای پیشنهادی آن

است. فایده دیگر روش خلیل برای خواننده فارسی زبان آن است که آشنایی با آن هم در شناخت عروض فارسی مؤثر است و هم می تواند افزوده های عروضیان مخالف و متفاوت با روش خلیل را مشخص سازد.

این کتاب که به هدف آموزش دو علم عروض و قافیه عربی اختصاص یافته است، شامل دو بخش است:

بخش اول: عروض عربی (در سه فصل)،

بخش دوم: قافیه عربی (در سه فصل).

با توجه به گستردگی مباحث عروض نسبت به قافیه، بخش اول مفصل تر از بخش قافیه است. در این کتاب به ویژه در بخش عروض در حد امکان از تحلیل پرهیز کردیم تا خواننده گرامی دچار وقفه در تسلسل مباحث و سردرگمی نشود. اگرچه در فصل اول از بخش دوم به دلیل اهمیت موضوع به ناگزیر به تحلیل «تعریف قافیه» پرداخته ایم.

در فصل اول از بخش اول به معرفی علم عروض و مبانی آن پرداخته و اصطلاحات عروض را از جزء به کل، معرفی کرده ایم. به همین سبب ما نیز چون گذشتگان، از مبحث ساکن و متحرک آغاز کرده و پس از شرح انواع هجا در زبان عربی و معرفی اسباب و اوتاد، به افعال عروضی رسیده، و بحث را با دوایر عروضی خاتمه داده ایم.

نکته قابل توجه در این فصل آن است که با وجود غیاب مقوله «هجا» در عروض خلیل، به این موضوع پرداختیم؛ زیرا هیچ تعارضی در جمع مقوله «هجا» با اسباب و اوتاد نمی بینیم و نیز برای سهولت عروض دانان ایرانی در تقطیع به جای نقطه و خط، شعر را به نشانه های رایج تر یعنی «l» و «-» تقطیع می کنیم، اگرچه به نظر ما هیچ تفاوت بنیادی میان این دو شیوه وجود ندارد.

در فصل دوم نیز محور شانزده گانه عروضی را به ترتیب عروض خلیل آورده ایم. در ذکر شواهد شعری برخلاف کتابهای عروضی سنتی عربی، از شواهد کلیشه ای که برخی از آنها ساخته و پرداخته عروضیان است، پرهیز و شواهد را از دیوانهای شاعران عرب استخراج کرده ایم، و این امر باعث شده که در مقایسه با اوزان مذکور در

کتابهای عروضی، از تعداد اوزان کاسته شود. ولی برای آگاهی علاقه‌مندان در پیوست کتاب، «اوزان نادر» را آورده‌ایم. منظور ما از اوزان نادر، همان اوزانی است که در کتابهای عروضی ذکر شده است ولی ما شاهدی برای آنها در دیوان شاعران نیافتیم.

در فصل سوم شیوه تقطیع شعر به اجزاء و یافتن وزن و بحر شعر را به مخاطب علاقه‌مند عروض آموزش داده‌ایم.

در بخش دوم که درباره علم قافیه است، قواعد و اصطلاحات این علم، در سه فصل کوتاه در اختیار مخاطب قرار می‌گیرد.

در این کتاب سعی شده که در ترتیب مباحث و اصطلاحات علم عروض و قافیه - با وجود اطلاع نگارنده از معادل فارسی آن- از ترتیب و نیز اصطلاحات عروض سنتی عربی استفاده شود، تا خواننده از یک سو در هنگام مطالعه کتابهای عروضی به زبان عربی، کمتر دچار سردرگمی گردد و از سوی دیگر با تغییرات صورت گرفته در عروض فارسی آشنا شود.

همچنین از آنجا که این کتاب به منظور آموزش علم عروض و قافیه عربی نوشته شده برای یادگیری و تمرین مخاطب اشعاری آورده شده است.

در پایان یادآوری می‌شود که با وجود تخصص نگارنده در زمینه مقایسه عروض عربی و فارسی، حتی المقدور از مقایسه آنها جز در موارد بسیار ضروری پرهیز شده است زیرا با توجه به گستردگی موضوع، این کار به مجال و کتاب دیگری نیاز دارد.

در پایان بر خود واجب می‌دانم از همسر عزیزم صمیمانه قدردانی کنم، و نیز از برخی دانشجویانم در درس عروض و قافیه، به ویژه خانم فاطمه نعمت‌اللّهی و آقای کاظم مجدیان‌خو که پس از قرائت دقیق کتاب، نکات ارزشمندی را متذکر شدند و نیز از مساعدتهای دوست دانشمندم آقای دکتر مصطفی موسوی تشکر می‌کنم.

قهرمانی مقبل

زمستان ۱۳۸۸ - بوشهر